

ka otkrove- nju čovekove situacije

(Zapis o Karikama i Pevanjima na viru
Miodraga Pavlovića)

slavko gordić

1.

Poezija je otkrovenje čovekove situacije, stoji u jednom esejičkom zapisu Miodraga Pavlovića.

Koje je vrste to otkrovenje, i u kojoj oblasti iskustva je življeno i mišljeno, o tome u pomenutom zapisu nije reč. Ali ako Pavlovićevu tvrdnju dovedemo u vezu s njegovim pesničkim iskustvom (ne misleći pri tom, naravno, da je ona proistekla samo iz tog iskustva), odmah nam biva bliži i sadržajniji taj magloviti, prevashodno religijski pojam *otkrovenja*. Naiće, Miodrag Pavlović je otkrovenje čovekove situacije — taj ključni uvid, nalaz o čoveku — najpre tražio u aktualnom i pojavnom liku sveta. Potom, u nekolikim knjigama, u doživljaju i tumaćenju mitskih i istorijskih znamenja koja, kako je verovao, čuvaju pra-sliku čovekove prirode i njegovu ljudsku pra-situaciju.

U *Karikama i Pevanjima na viru*, svojim novim knjigama, Pavlović nije napustio — niti je to mogao — ova dva pre dela i vida svoga pesničkog iskustva. Pa ipak, kao da njegova vizura više nije upravljena poglavito ni u aktualni, ovovremeni reljef čovekovog sveta, niti na simboličke *izohipse* događajnih arhetipova, istorijskih i mitskih. *Karike i Pevanja na viru*, reklo bi se, zasnovaju međusobnu sličnost i određuju odstojanje prema ranijim knjigama prvenstveno elementom jedne korenske i izoštrene intuicije o čoveku: ove su dve pesničke knjige više okrenute *suštinama i prapočecima*, negoli konkretnim istorijskim obeležjima čovekove egzistencijalne i duhovne poezije. I više *izvornim*, nezaposnutim čistotama i čistinama sveta, negoli njegovim mitskim i simboličkim modelima.

S onu stranu znanog, zapamćenog i zabeleženog, ka osvitu čoveka, jezika i kulture — tamo su se zaputile Pavlovićeve nove pesme. Ili, tačnije i paradoksalnije: tamo su tragale, i tamo nadene.

Da bi rasvetili čovekovu situaciju, pesma mora nazreti ključne, prve karike u lancu očovečenja i očovečavanja.

2.

Doba zemlje prvi ciklus *Karika*, u tematskom je i motivskom podneblju neolita, razdoblja koje Klod Levi Stros drži za najlepše doba čovečanstva: kad čovek više ne beše samo priroda, ali ni sasvim kultura, još uvek.

Neolit — voda, zemlja, njiva, voćka, žed, glad. Svežina sveta. Govoreći o kasnom srednjovekovlju, Hojzingra s čuđenjem uočava koliko je čovečanstvo, pre pola milenijuma, bilo mlađe i koliko neposredniji čovekov doživljaj sveta. A šta tek reći o razdjanju i delinjstvu čovekovog roda, davnjem nekoliko milenijuma.

Dakako, poezija uvek uspostavlja vertikalno vreme (Bašlar), te i Pavlovićeve pesme »neolitskog« ciklusa nose prisnack potonjih vremena i iskustva istorije. Uz to, one i pro-

blematizuju strosovsku tezu o izgubljenom raju neolitskom. Pa ipak, čini se da je Pavlović, koji je prevashodno pesnik povesti i kulture, deponovao značajnu simboliku u svoju viziju neolita. Videti u kontekstu *Karika*, pa i svekolikog pesništva Pavlovićevog, neolit se čini značajnim, čak i povlašćenim tematsko-značajnskim segmentom. U početku beše *neolit*, najposre — *velegrad*. Tako su polarizovani ne samo stvarni i mogućni obrasci kulture, već i njihova vrednosna obeležja. Ako i nije posve, i za sada, izvesno da je prvi član opreke jednoznačno pozitivan, neosporno je da drugi ima isključivo negativna obeležja. Kao i u *Zavetinama* (1976), velegrad je i u *Karikama*, posebno u njihovom trećem ciklusu (*Grad*), znamenje i scena potpune odljedenosti.

Ciklus *Doba zemlje* diskretno navešćuje antipoden izlazak iz predistorije. Kao i u *Oporakačnjima* Srbe Mitrovića, grad je i ovde viđen u simboličkom znaku *kruga*, *središta i usredsređenja* povesti:

To široko
i prostrano polje
ima u sebi više boja
poredanih u krug
na njima ljudi rade
uveče stoje
gledaju u sredinu
svog vida
tačku koja raste...

3.

Avala nije Avala, već humka »pretku divskom« i leglo zmaju. Tako se iskoračuje iz prirode u kulturu, u legendu, mit, simbol. Reka, njiva, nebo, breg i voda gube svežinu pojavnosti i svojstva smisla netaknute predmetnosti. Svet zaposedaju simboli i znamenja: Avala više nije Avala.

Pavlović na osoben način peva o poreklu sveta i preobražajima sveta. U tom pogledu pesnički ciklus *Avala* i podseća i ne podseća na Ovidijeve *Metamorfoze*. Stari latinski pesnik opeva mene sveta od prelaska *haosa u kosmos* do njemu savremenog trenutka kad se Julije Cezar preobraća u zvezdu. Miodrag Pavlović, moderan pesnik — što ovde znači ironičan i skepsičan — ne veruje u jednoznačnu i jednozmersnu putanju vremena i istorije. »Nekad se to zvalo haos«, kaže u pesmi *Dnes* povodom geofizičkog — da li samo geofizičkog? — lika našeg sveta.

4.

»Nekad se to zvalo haos« je ironična eksplikacija na kraju pesme, poenta, kojom se bezmalo redovno okončava Pavlovićev iskaz. Ona je, u *Karikama*, obično potcrta na rimom, hotimično siromašnom ili nepravilnom. Pre tog ironičnog obrta, u komu imanje hajneovskog samoranjavanja, a više (u dobrom smislu reči) didaktičko-pesničke indukcije, Pavlovićeva pesma krivuda ma izgled slobodnom i nepredvidljivom putanjom poetskih motiva i slika. Po prividnoj ležernosti tona, jednostavnosti jezika i oblike, po sklonosti za minijaturu i skicu, za lepršavu i tananu arabesku (što napominje pesničku tradiciju istoka, onog najdaljeg), dve poslednje Pavlovićeve knjige ostaju u formalno-stilskom horizontu *Zavetina*.

Pošto je u nizu knjiga iskušao najrazličitije pesničke formule, Pavlović se privoleo svojevrsnoj umetničkoj askezi: izveštajnom maniru, sintaksičkoj i leksičkoj škrtosti, blizini kolokvijalnom jeziku. Staviše, u *Karikama i Pevanjima na viru* kao da vesti, novosti, dojave i glasovi bivaju i *predmet* pesme, ne samo njen način. Po svemu sudeći, pesniku ne ostaje ništa drugo nego vera u mogućnost komunikacije i nastojanje da poezija bude komunikacija. Drama modernog pesništva je i drama kulture: i kultura i pesništvo su mogući samo kao komunikacija, nikako drukčije.

Da li se Miodrag Pavlović rukovodio ovakvim slutnjama kad je napuštao složene ikoničke strukture i negdašnju gustinu pesničkog govora? Ili je, ipak, ostao pri uverenju (kazanom u *Dnevniku pene*) da je samo teška umetnost velika umetnost, učinivši tek nevelike i varljive ustupke na nivou oblika i stilizacije?

Valja priznati da Pavlovićeva pesma u izgradivanju svog značenja i dalje poseže za sredstvima drukčijim i složenijim od pomenutih. Za simbolima, pre svega, simbolima prastarim i davnajšnjim, višezačnim i zatajmjenijim. Ako su *istrajnost* i *povlašćenost* dovoljan razlog i znak simboličkog statusa neke slike, prizora i motivske pojedinstvenosti, onda su zacelo *guja*, *zmaj* i *zniha* jedan od ključnih simbola u *Karikama*. Iskršava taj simbol na četiri-pet mesta u ovoj zbirci, čak i u naslovima, čak i u završnoj pesmi, a srećemo ga jedanput i u *Pevanjima na viru*. (Mada je metodološki nekorektno povezivati pesničke i diskurzivne iskaze, podsetimo da Pavlović i kao eseist, u dva maha, u tekstovima o J. Grčiću Milenkoviću i R. Koštiću, raspravlja o ovom simboli.)

Simbol zmije, guje i zmaja izdvajamo stoga što je u njegovom golemom arhaičnom semantizmu sadržana, pored ostalog, i slutnja o vrhovnom znanju. Večito nemiran i večito upitan, Pavlović je morao posegnuti za ovim simbolum.

Kad obideš svoj krug
vrati mi se
utoljene žedi
puna znanja

(Zmiji)

5.

Po slutnjama Miodraga Pavlovića, kultura Lepenskog vira je u isti mah prakultura i visoka kultura. Pišući *Pevanja na viru*, udubljen u prastari lepenski obrazac života, pesnik je nastojao na nečem sličnom: na obrascu prapoezije i visoke poezije, istovremeno.

Poslednja strofa *Glave*, pesme koja se čini ključnim tekstrom ove pesničke sveske, kaže:

Kad dobro razmisli
glava
najveće je blago
ona sama.

Evo pesnika, poverujemo, na tragu lucidnih, fascinantnih i arhetipski izvornih *Varijacija o lobanji*, pisanih pre četvrt veka:

*Glava bez lica
i bez kose
Velika je sigurnost
Itd.*

Sličnosti su, međutim, varljive. Imaginativan semantizam glave iz *Pevanja na vodu* nije identičan s arhaičnim, magijskim i mističkim značenjem lobanje u *Stubu sećanja*. Glava je manje element psihičnosti i nosilac fantazma, a više, čini se, pesnički usmeren *znamen i simbol*.

Kamenu glavu, središnji empirijski podsticaj ovoj knjizi i njenu slikovnu i motivsku okosnicu, vidimo prevashodno kao simbol čovekove trajnosti. Trajnosti koja se u svetu njegovih hiljadugodišnjih probijanja i krijuvanja čini koliko apsurdnom toliko i dostojanstvenom. Ako i ne pobude, on nastoji da *izdrži* u borbi s nemanim u sebi i oko sebe.

Uostalom, kako veli Rilke, »ko tu govori, o pobedama? Izdržati, sve je u tome«. (Wer spricht von Siegen? Überstehn ist alles.)

6.

Da li to reći, i kako reći? Da je pesma Miodraga Pavlovića uvek *tematska*, čak i *problemska*, da uvek govori o *nečem*, i da, tako, produžuje liniju klasičnog pesništva, mimo radikalnijih programa moderne poezije. I kako je ona pre *saznanje* postojećeg negoli *nov uzorak stvarnosti*, i kako joj se, stoga, čine primerenijim premise i merila gnoseološke negoli ontološke estetike.

Doista, ako se *inicijativa jezika* uzme za specifično obeležje modernog pesništva, onda Pavlovićeva poetika, uglavnom, ostaje izvan tog koncepta. Jer Pavlovićevu pesmu, pogotovo u novijim njegovim knjigama, redovno primamo kao *referenciju* na određenu stvarnost izvan nje same. Ma koliko zatamnjen i osložnen, govor Pavlovićeve pesme ostaje odgonetljiv — odgonetljiv u pojmovima kulture i psihičnosti — ne postajući nikad, ili skoro nikad, »izliv osamostojenog jezikas (L. Špicer), igra i pustolovina jezika po sebi u pesmi po sebi.

Dublje zaokupljen postrojem i smislim bića negoli fenomenom poezije i »čiste« poezije, Miodrag Pavlović ne nalazi da je pesma poglavito *prizor jezika ili gest imaginacije*. Njena priroda i njena najveća šansa jeste, i ostaje, po Miodragu Pavloviću, *otkriće čovekove situacije*.

gledati, dok ne iščeznu oči

Pesnički počeci Miroslava Dudoka

vičazoslav hronjec

Osnovno obeležje pesničkih začetaka mlađog slovačkog pesnika *Miroslava Duboka* (1952) je neka vrsta racionalističkog hermetizma koji je, od samog početka, u okvirima slovačke vojvodanske poezije, delovao pomalo tude. Bilo je, pak, absolutno jasno da se njegove pesničke norme, od uobičajenih klišea ove poezije, razlikuju samo na nivou izražajnih sredstava, dok sa značajskog gledišta ulaze u kontekst ove literaturice skoro kao i pesničko stvaralaštvo najizrazitijih slovačkih vojvodanskih pesnika — Palja Bohuša (1921) i Mihala Babinke (1927—1974). Ipak treba istaći da je Dudok sebi nametnuo najteži put: govoriti o istom, ali na mačin kakav u ovoj književnosti još nije viđen.

Prva, početnička faza Dudokovog sazravanja bila je karakteristična po tome što je autor insistirao na međusobnom uticaju dva vremenska nivoa (prošlosti i sadašnjosti), posredstvom iznenadujućih, ekspesivnih slika, ali istovremeno i po neadekvatnom odnosu prema prošlosti shvaćenoj kao izvor imaginacije. Ovaj uticaj manifestuje se tako što dolazi do jednostranog značajskog preplitanja konteksta prošlog i sadašnjeg, pri čemu pod pojmom kontekst prošlog treba razumeti kontekst onog nesaznatljivog koje najčešće podleže književnim mistifikacijama. Spone između dva konteksta nalazimo, naime, najčešće na nivou bezlične deskripcije, što deluje prilično neuverljivo; kao da mera ovog saznanja nije ljudsko saznanje, nego priroda sama. Te veze, pak, ponekad nalazimo i na nivou iškustvene komponente lirskog subjekta, što, sa stanovišta prirodnog kauzaliteta, deluje dosta neverovatno, ali s gledišta imaginativnih pesničkih pregnuća — veoma uverljivo: *Otvaram vrata pred svetlećim / Zvezdama decembarskih ptica / Kad mislim na twoje / Kraljevstvo i postavljam / Presto iza grudne gosti (Zemlja)*.

Sledeci period njegovog stvaralaštva bio je, u pravom smislu reči, vreme traženja vlastitog pesničkog izraza; možda zato tu i nalazimo mnogo pesama usmerenih na aktualizaciju pitanja pesničke umetnosti uopšte. U ciklusu *Modifikacije tišine* (*Obmeny ticha*, 1973) nalazimo i stihove *Gledam dok ne iščeznu / Oči*, kojima je pesnik definisao vlastiti način ovladavanja pesničkom slikom, ali nije odao u kom pravcu gleda i što vidi. Dve godine kasnije, u svojoj prvoj knjizi *Stepenište do pesme* (*Schody do básne*), odgovara i na ova pitanja: u njoj se bavi načinom egzistencije pesničke slike i problematikom njenih značajskih komponenata (dve pesme iz ove knjige uvrštene su u antologiju *Stavo po koži*).

Pesmama ove zbirke Dudok je prekoracio graničnu crtu između vremena svog ranog stvaralaštva i perioda stabilizacije vlastite pesničke strukture. Knjiga je napisana s pretenzijama da fiksira napetost između sveda objektivnog realiteta i emanacije realiteta pesničkog dela, koja se neprestano rađa u psihi pesnika; ova napetost tera pesnika

da uobičjava tu emanaciju i tako stvara estetski predmet u obliku pesme. No, osnovno je to da se Dudokove ambicije ovde ne iscrpljuju samo u nastojanju da se razvija vlastita individualna poetika, nego, pre svega, u nastojanju da se definije poetika čitave generacije, tako da se ova knjiga može shvatiti i kao teoretsko delo u umetničkom i pesničkom kredu cele jedne grupe pesnika (Miroslav Demak, Miroslav Dudok, Mihal Đuga, Zlatko Benka, Jozef Klacišk), a da uz to bude postignut i cilj da ovi stihovi budu pre svega poezija, a tek potom bilo šta drugo.

Posle prve knjige Dudok je objavio nekoliko ciklusa, od kojih je onaj najduži, *Svetlosni udar* (*Svetelný úder*), postao centralni u njegovoj drugoj zbirci *Svetlosni korbač* (*Svetelný korbáč*, 1977). Celokupno njegovog stvaralaštva iz ovog razdoblja karakteriše određena uravnoteženost u nalaženju tema, kao i, sasvim neočekivan, priklon ka poetističkoj obradi realiteta pesničkog dela. Već se tu videlo da Dudok razvija jednu svoju sposobnost koju je bilo veoma teško zapaziti u njegovom ranom stvaralaštvu, sposobnost da nalazi poetske slike u trivijalnom svakodnevnom iskuštu, u jednostavnim situacijama, običnim mislima i još običnjim odnosima prema prirodi i predmetima koji čoveka okružuju. U početku je njegovo delo delovalo kao pocjena usamljenosti, a to je, u stvari, i bio razlog njegove nekomunikativnosti. Međutim, pošto je, u svojoj prvoj knjizi, položio prvi ispit iz komunikativnosti, Dudok je u punoj meri razvio sposobnost da pesmom obuhvata svakidašnjicu, ali se, za sada, orijentira, uglavnom, na ljubavnu poeziju. Ne radi se, doduše, o klasičnom tipu ljubavnog pesništva; u ovim pesmama nalazimo tek jednostavnu ljudsku sreću emocionalnu ravnotežu i odlučnost da se živi obično, kao svi ostali ljudi: *Sejaču / Sve što u meni nikne / U seme mudrog glasa / Dok ne nikne čitav travnjak (Dan trave)*. Za poslednjih četrdeset godina u ovom pesništvu bile su napisane mnoge pesme sa sličnim pretenzijama, ali je u svima bilo mnogo romantičarskog oduševljenja i senzualističkog preterivanja, mnogo praznih inviktiva, patosa i razneženosti, kao da se u poeziji, u svetskim razmerama, nije dogodilo ništa od vremena tipičnih romantičarskih pesnica 19. veka. U najnovijim pesmama Miroslava Dudoka nema ni traga sličnim stvarima, ništa tu nije isforsirano; sve je predstavljeno konkretnim slikama iz života uravnoteženog čoveka u uravnoteženom društvu. Izgleda da će ova generacija slovačkih vojvodanskih pesnika (ako se samo neki njeni predstavnici budu i nadalje razvijali u ovom pravcu) umeti da mnogo adekvatnije i u skladu s duhom vremena definije naše realije, našu sredinu i našu stvarnost, nego što su to učinile sve ranije generacije u ovom pesništvu. Ciklus pesama *Svetlosni udar* Miroslava Dudoka garancija je za to, što ne znači da ovde nalazimo samo stihove koji definisu čovekovo mesto u svetu u ovom vremenu. U pesmi *Danas neću napisati pesmu* (prevedena u 219. broju *Polja*) nalazimo i Dudok novi odnos prema prošlosti, građen na njegovim najboljim pesmama iz prethodne stvaralačke faze, ali poneseći i nadalje prilično neprihvatljivo oživljavanje njegovih srednjoškolskih preokupacija (npr. u pesmi *Vodene mreže*).

Kao što smo videli, Dudok ima u svom stvaralaštvu neke motive kojima se stalno vraća, ali im uvek prilazi s drugog aspekta. Na prvom mestu to je fiksiranje određenog emocionalnog odnosa prema modernom senzibilitetu i životu u ovom vremenu, zatim, odnos prema prošlosti i, na kraju, odnos prema problemima poetike, pesništva i umetnosti uopšte. Ni u jednoj njegovoj pesmi ovi motivi nisu izdvojeni, svu oni čine okvir njegove životne filozofije. No, kako vreme prolazi, odnos prema prošlosti sve češće nalazimo izvan tog okvira. Ako usmerimo pažnju na jednu od novijih njegovih poema,

